

El jou, l'arada i el llaurar

L'estudi dels elements més rudimentaris de la vida d'un poble és cosa sempre interessant i curiosa. Les restes d'un estat de cultura senzilla ens poden fer seguir fins a èpoques molt primitives la vida de l'home. No sempre, però, aquests elements de la cultura ens revelen una etapa primitiva de la llengua : molt al contrari, es dona sovint el cas que per a una feina completament rudimentària tenim un mot de creació nova. És que el mot que cada dia està en ús es gasta, i una nova substitució es fa indispensable. El jou rudimentari i primitiu ens fa conèixer el costum de posar el jou als casats de nou, junyits inseparablement a un nou estat i a una vida nova. L'arada, amb el seu nom, ens recorda la seva procedència de Roma, i la distribució de les terres de conreu de les Balears ens dona una coincidència amb el costum dels sards de treballar la terra; i una i altra ens posen en relació amb el sistema del conreu romà de les terres. La nomenclatura del *jou*, de l'*arada* i del *llaurar* és l'objecte d'aquest article.

I

EL JOU

JOU m. *jòu* (Catalunya, Balears, València), *jèu* (Vic), té diversos significats : 1. Peça de fusta amb la qual es junyeixen els bous per fer-los llaurar o tirar la carreta (Catalunya, Balears, València). 2. Barra de fusta llarga, els extrems de la qual descansen damunt els feltres dels dos animals que llauren (Benassal). 3. Feina o treball : «S'ha de posar el coll al jou» (Migjorn Gran). 4. El matri-

moni. Aforisme : «Quan un tira de jou l'altre tira d'espada» (Espluga).

Els tipus de jou són dos : el jou de coll (fig. 1) i el jou de cap (fig. 2). Demés, hi ha el tipus mallorquí del jou, que és d'una forma sumament arcaica.

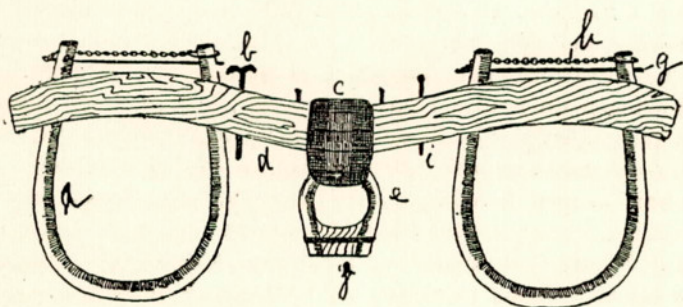

Fig. 1

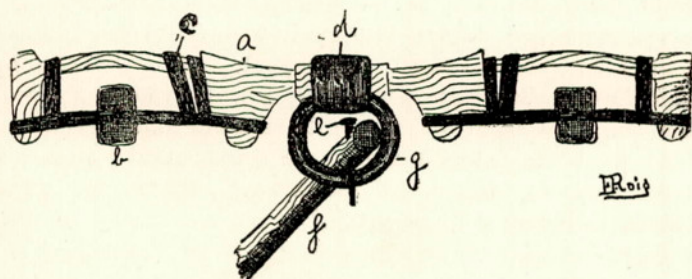

Fig. 2

Les parts del jou són les següents:

ENCÍ, m. *ensí* (Catalunya oriental), *ensínk* (Palamós) : Barra de lladoner, corbada en forma de u, que es col·loca sota el coll dels bous i s'ajunta al jou mitjançant una clavieta (fig. 1, a). Encí és, al nostre entendre, un INCINCTU. Comp. provençal *encenher*, italià antic *incingere* donar voltes amb un lligam (fig. 1, a). L'encí es lliga al jou mitjançant les *agulles* (Llussanès) o *fustell* (Palamós), passador de ferro que subjecta l'encí al jou (fig. 1, g).

El jou mallorquí està construït amb tres peces : els dos *caps de jou* i el *llombrígol* UMBILICU. Les peces que uneixen els dos *caps* amb el *llombrígol* són la *panella* (comp. el provençal *panel* coixí de la sella i el való *penó*) i el *cadell*. Aquestes dues peces són també conegudes amb els noms d'*ànima* i *tascó* (< got. TRISKAN) i també per *bou* i *travesser*. L'encí és substituït en el jou mallorquí per *ses camelles*, que són quatre vares de fusta, dues a cada banda de jou, que substitueixen l'encí per a collar el jou a l'animal. Les *camelles* tenen un botó a l'extrem superior, la *figa*, i són lligades, per la part inferior, al coll de l'animal, amb la *juntura* (Balears), *llanjura* o *llantura* amb el canvi de j inicial a l-. Les camelles han pres també el nom de *tellols*, quatre barres de fusta, dues a cada extrem de jou, que serveixen per a aguantar-lo damunt el feltre (Benassal). Segurament tenim aquí un representant de TELEOLUM petita sageta. Comp. *telera* i *reteler*, dues parts de l'arada.

Cada una de les dues parts del jou a les quals l'animal va junyit és el *jouell* petit jou (Migjorn Gran).

La peça que subjecta el jou al timó de l'arada o a l'espigó de la carreta és la *traiga* (fig. 1, e, f), anella penjada al mig del jou a la qual s'ajunta l'espigó de l'arada o de la carreta (Banyoles, Llusanès, Benassal), o *sa traga* (Balears). Jeanjaquet, en el *Bulletin du Glossaire des patois de la Suisse romande* (1, 40), dóna l'ètim de *trueille* (soc amb un forat lligat a l'extrem d'una corda que serveix per a estrènyer els carregaments d'herba o de llenya, igual al que tenim a Catalunya), i el relliga al llatí TROCHLEA. La forma de la *traiga* és la mateixa que la de la *trueille*. Donada la a tònica del català *traiga* i del mallorquí *traga*, l'ètim TROCHLEA és inadmissible. En enumerar les diverses parts del jou hem trobat el *llombrígol*, nom d'una part del cos, el *bou* i el *cadell*, noms d'animals. Seria possible que la *traga* fos derivada d'un *drac* amb desinència femenina augmentativa. Tenim en basc *azkonar* «tejón, collada, melena, adornos que se ponen al yugo de los bueyes y que se hacen con la piel de tejón. Algunos atribuyen esa costumbre ya en desuso a arrogancia de hacendados, otros a superstición, pues creían que el ganado quedaba así defendido del mal de ojo».

La *traga* o *traiga* té dues formes. L'una té el tipus d'anella de fusta (fig. 1, e), lligada al jou amb els *eixanguers* o *dogalet* i fixada al jou amb els *estacons* o *estaqueta*. Aquest és el tipus balearic. L'altre

tipus de traiga consisteix en un correig ample que volta diverses vegades el jou i forma una ansa. Aquest tipus de traiga, que compareix als Pireneus catalans, és el més primitiu.

El tros de fusta d'olivera o l'os clavat a la part inferior de la traiga per tal de lligar-la al llombrigol, és el *deol* (Mallorca; fig. 1, f). No coneixem l'ètim d'aquest mot. Cap relació no trobem entre aquest *deol* i els *deols* els trillons. Seria possible que aquí tinguéssim un diminutiu de *dau*, cosa inversemblant perquè *dau* mai no ha tingut popularitat a Catalunya o Mallorca. La traiga és coneguda també amb el nom de *mitjans* perquè està formada per dues anelles que es troben al mig del jou, argolla de ferro composta de dues anelles: una de rodona, en la qual entra l'arbre de l'arada o l'espigó de la carreta, i una altra de llarga que s'introdueix al forat del mig del jou, al qual està subjectada amb un passador de fusta (Palamós). Els *mitjans* estan subjectats al jou mitjançant l'*encolla* (<INCOPULA), peça de fusta per a subjectar els mitjans al jou.

Els *eixanguers*, en unes bandes (Sant Bartomeu del Grau), lliguen la traiga al jou (figs. 1, c; 2, d); en altres (Balears, on els lligalls de l'espigó de l'arada són els *dogals*, derivat de *doga* anella de lligar) subjecten la traiga a l'espigó de la carreta; i en altres lliguen el camatimó a la traiga (fig. 2, f, g). Els *eixanguers* (*çençlès* Montblanc, *aicènglès* Bell-tall, *aicènglès* Borges, *çençlès* Catalunya oriental) són fets d'una tira de cuir, treta de la pell del sotabarba del bou, coneguda per *eixanguer*, d'on ha pres nom el lligall del jou.

Posar el jou als animals que han de llaurar o tirar de parell és *enjoar* (Balears, Llessui); *jovar* (Vilafranca del Penedès), *junyir* <JUNGERE que, ultra significar posar el jou al parell per fer-lo llaurar o tirar la carreta, significa també casar-se (Llofriu) i *collar* <COPIARE (Palamós).

El treure els bous de l'arada, una vegada la feina és acabada, es fa amb el *desjunyir* o *descollar*, derivat del mateix COPULARE amb *de* negatiu.

Les corretges que lliguen el jou al feltre són la *junyidora*.

De vegades el parell que llaura no porta jou : és posat a l'arada amb uns ormeigs que són coneguts per *coixins*, derivat de COXA, collar que porten les cavalleries per a llaurar de costat o de parell (Llucmajor, Vic); *collar* (Catalunya), *collera* espècie de coixí que es posa al coll de l'animal per junyir-lo a l'arada (Llucmajor); i *feltre*,

colleró que els animals porten per a llaurar. *Coixí*, *collera* i *feltre* són noms secundaris originats per la necessitat d'evitar la confusió entre un *collar* <COLLARE i un *collar* <COPULARE.

Les parts del coixí de llaurar són el *capçal* i el *capçalet*, saquets plens de palla d'ordi, coneguts també per *marfeguet* i *tacador* (Balears); el *batedor* o *batedora*, coberta del coixí feta de pell de bou o de pell de porc, i les *espadelles*, fustes que van al costat del coixí per a junyir el bestiar a l'arada (Esplugu de Francolí). Les *espadelles*, com els *tellols*, assenyalen una relació entre les armes per a la guerra i els arreus per al conreu de la terra.

L'ARADA

L'ARADA, *eráde* (Catalunya, oriental Balears), *aládre* (Ribagorça) *aráda*, *aráde*, *aráde* (Catalunya occidental, València), és l'eina cabdal del conreu de la terra. La seva presència a Catalunya en l'època romana és confirmada pel seu nom mateix : *arada romana*

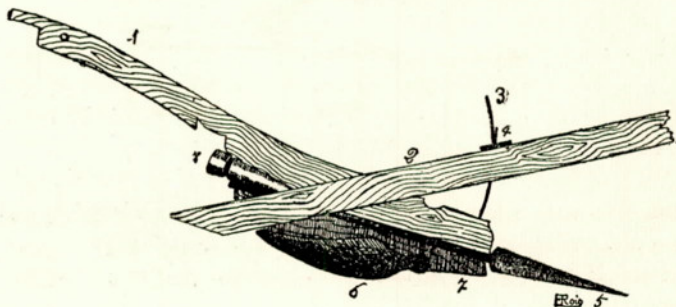

Fig. 3

(Balears), *reu romana* (Esplugu de Francolí). Els textos medievals també citen sovint l'arada : «un jou de bous, un aradre» (Quinto Curcio, m. 2), «un aradre gornit ab sa reye» (a. 1491, *Inv. Vic*), «los pus forts cavallers son aquells qui son nodrits en lochs aspres e muntanyoses... qui com leven la ma de l'aladre, la posen a les armes» (*Collacions*, 123). La confusió de les vocals àtones finals *a* i *e* d'una banda, i, de l'altra, la posició de l'article davant vocal ini-

cial impedit la distinció del gènere, han condicionat el canvi de masculí a femení en l'ARATRUM.

Segons llur forma les arades prenen noms diversos : *arada grossa*, *arada de rodeig*, *arada peladora* (serveix per a tallar l'herba del mig del blat de moro, Banyoles): *arada plana*, *arada de mitja post*, *arada de post entera*, *arada giratòria*, *arada de parell*, *arada fanga* o *arada de fangar* (l'arada que té una làmina de tres pues), *arada de pareller*, *arada de ferro*, *arada de pala*.

ARADA MUSSA O MOSSA : l'arada de ferro grossa que, per la disposició dels seus orellons, capgira la terra més bé que les altres (Puigcerdà, Banyoles, Salt, Palamós, Llofriu).

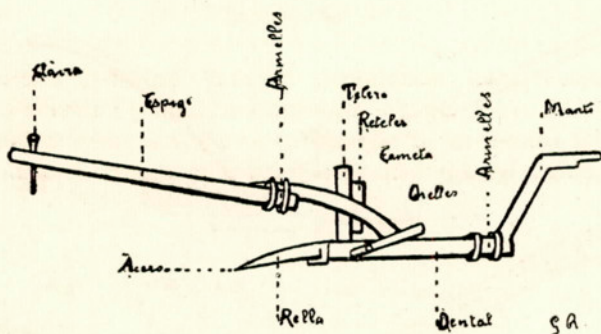

Fig. 4

Ultra aquest nom, estès per totes les contrades de Catalunya, trobem una sèrie de noms de l'arada de caràcter local : *aper*, *èpè* i *èpé* (< APARIU, aparell [Rosselló]) Comp. Meyer-Lübke, REW, 539. La possible confusió d'*araire* < ARATOR i ARATRU pot haver donat lloc a la creació d'*aper* o de *reu*. *Reu* és el nom donat a l'arada a la Conca de Barbarà, Bellpuig, Sort, Isona i Pallars. Hi ha diverses classes de reus. *Reu romana*, arada tota de fusta. Ja s'usa poc (Espluga). *Reu de falzia*: l'arada amb rella que té la forma d'aquest ocell (fig. 3, 5). S'utilitza especialment a l'estiu, per matar l'herbei (Espluga). *Reu francesa*: l'arada de ferro amb pàmpol fix (Montblanc). *Reu giratòria*: l'arada de ferro que té pàmpol doble, girable segons la direcció del solc (Montblanc). *Reu de pollegana*: l'arada que té aquest nom per la forma de la rella (Espluga) (fig. 5).

Reu de costat : l'arada tirada per un sol animal junyit al costat de l'espigó (Esplugu). *Reu de forcat* : l'arada amb braços (Esplugu). L'ètim de *reu* és fosc. Sembla un deverbal de *ARREDARE arrear els cavalls, espanyol *arrear*, català *arreus*, els guarniments de llaurar, eina per excel·lència : l'arada. Per altra banda l'arada pren nom del tipus de rella que té. Aquest fet inclina a creure que *reu* podria

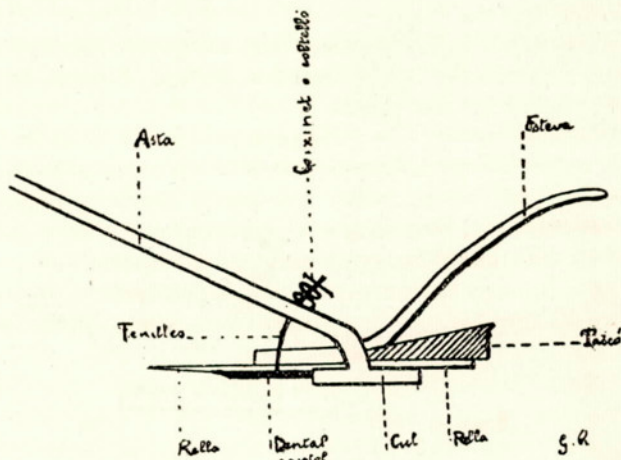

Fig. 5

ésser molt bé un mot provinent de *reia* amb la següent proporció: *rea* (f.) part de l'arada que obre el solc a la terra; *reu* (m.) instrument al qual la *rea* va muntada. Ens indueix a aquesta suposició el fet de trobar el *reu* entre l'arada del català oriental i l'aladre del ribagorçà.

LLAURA, f. : L'arada (Manresa, Llusanès).

LLAURETA, f. : L'arada. Cançó:

«Lo petit vellet
agafa la llaureta
i se'n va a llaurar.
La petita jove
li porta l'esmorzar.» (Montblanc.)

Llaura i *llaureta* són deverbals de *llaurar*.

FORCAT, m. : Arada amb braços per a un sol animal. Pren nom de la forma que té, molt semblant al forcat d'un arbre.

BARBANTA, f. : Tipus d'arada especial per a llaurar pregonament la terra (Ripoll). Segurament pren el nom de la localitat de Brabant, d'on podria procedir.

ESCATADOR, m. : Arada amb dues pales molt més grosses que els orellons de la rella, les quals aplanen la terra tombada (Sant Feliu de Guíxols).

POLLEGANA, f. : 1. Arada amb braços en lloc de camatimó. Serveix per a llaurar amb un sol animal (Falset, Borges, Alcanar). 2. La part de l'arada que forma forcat i substitueix el camatimó (Montblanc, Benissanet). La *pollegana* és l'arada amb *pollegons*. El *pollegó*, en les forques palleres, és el tronc clavat en el forcat, d'on arrenquen les pues de la forca, conegudes també per *pollegons*: *forca de tres pollegons*, *forca de quatre pollegons*. *Pollegó* i *pollegana* deriven d'un POLLICARIS dit polze amb canvi de sufix.

XARUGA, f. : Arada amb caixa, com la pollegana, i amb esteva recolzada a la cameta. Té el rellampec més estret. No porta ore-

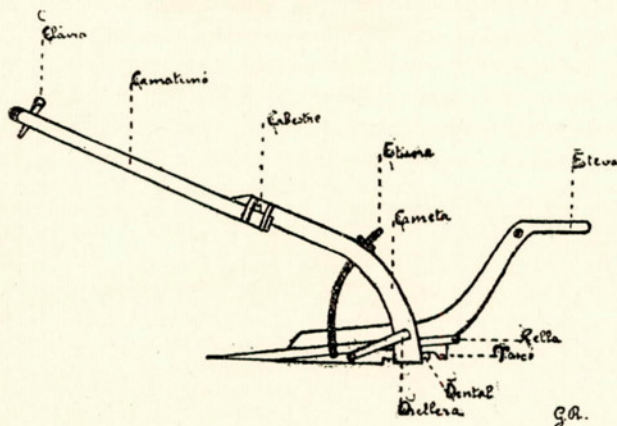

Fig. 6

lles, sinó un tallant i una pala que es fan accionar amb una molla (Tortosa i regne de València). Un tipus d'arada introduït de França estén el nom francès *charrue* pel regne de València. És possible que la introducció d'aquest nom sigui deguda als innombrables valencians

aragonesos que, de temps immemorials ençà, passen anyades al Migdia de França treballant la terra. (Comp. Barnils, *Die Mundart von Alacant*, 54.)

Les parts principals de l'arada són:

RELLA, f. *řělě*, *řěiě* (Catalunya oriental), *řěllě* (Falset, Montblanc, Belltall), *řěle*, *řěla* (Catalunya occidental, València), *řěiě* (Sant Feliu de Guíxols, Vic), *ěřěiě* (Súria) : 1. Peça de l'arada, de ferro, que obre els solcs. Va damunt el dental i ajuntada a la cameta (Catalunya, Balears, València). 2. Llaurada d'un camp (Fraga, Borges). L'ètim de *rellla* és REGULA, comprovat pel baleàric *řěiě* i pel català oriental *řěiě*. El tractament del grup -GL- és regular.

La rella és coneguda també per *rellampec* : ferro allançat que, formant part de l'arada, s'enfonsa a la terra per obrir-hi goret (Mestre, *Voc. tortosí*, BDC, III, 107). Aquest nom, ultra comprovar que el *llamp*, *llampec*, han substituït el *rai* < RADIUS (comp. BDC, IX, 99), ens assenyala una confusió entre RADIUS i *rellla* que s'ha resolt prenent per adopció el *llampec*, la qual cosa ha estat afavorida pel nom de *telerla* tascó i pel nom *coltell* rella.

La rella és coneguda també per *coltell* i *cuntell*, espècie de gani-vet que obre la terra pel cim (Girona), i que suposa un COLTELLU. Comp. provençal *coltre* arada sense rodes, bearnès *cudre*, aragonès i navarrès *cuitre*.

Demés hi ha el *punxó-rella*, part de l'arada moderna (Igualada).

Les parts més importants de la *rellla* són : l'aceró, punta de la rella de l'arada (Llucmajor), amb el derivat *acerar*, fer punta a la rella de l'arada.

Aquest mot deriva segurament d'ACIARIU que, del significat de metall, ha passat al d'instrument. Comp. espanyol *acero* arma blanca. La rella té les dues *ales* quan és ampla (Balears); quan el tall se li tomba endavant és *acabussada* (Balears), i és llavors que s'ha de *llossar* : posar-la a la fornal del ferrer i picar-li el tall perquè torni a llaurar bé. Aquesta operació és també coneguda per un *allós* i *allossó* (Mallorca). Les formes *allós* i *allossó* ens indueixen a sospitar que el *llossar* sigui un derivat del gàl·lic **lausa* llosa, pedra plana. L'acció del ferrer en *llossar* una eina és la d'aplanar-li el tall perquè s'enfonsi millor a la terra. Quan la rella és amussada i no vol passar, té *toix* (Balears). Aquí tenim una supervivència del TOXICUM, verí, que solament coneixem en el dialecte català d'Alguer en *tóixec*. Quan

la rella és molt gastada cal afegir-hi ferro. Aquesta operació és coneguda amb el nom de *perboc* i *perbocar* < PROVOCARE (?) amb influència de *boca* (?).

DOGA, f. *dòg* : És la part de la rella que encaixa amb el dental de l'arada (Migjorn Gran). És un nou significat que cal registrar dels representants del llatí DOGA en les llengües romàniques.

ORELLONS, *çurçions* (Catalunya oriental) *orellons* (Castellbó) : És la peça de l'arada, en forma de dues orelles, que serveix per a eixamplar el solc obert per l'arada (fig. 3 6). Aquest nom, que deu el seu origen a la semblança amb les orelles, guarda encara, d'una banda, la valor augmentativa del sufix -ONE, i, per l'altra, resol admirablement el conflicte de l'homonímia amb *orella*. N'és una prova la presència d'*orellera*, orellons en el domini del català occidental i valencià, i la supervivència esporàdica d'*orella* cada una de les dues peces de fusta o de ferro angulars i divergents que porta l'arada al capdavant del dental, les quals tenen per objecte eixamplar el solc obert per la rella (Montblanc, Isil, Marratxí, Migjorn Gran). Comproven aquesta hipòtesi els mots *oreller*, forat del dental de l'arada on van clavats els orellons (Migjorn Gran), i *orellanes çurçianes* talls de poma assecats que es guarden per a l'hivern (Llusanès).

Els orellons també són coneguts per *mossal* allà on l'arada s'anomena *mossa* (Bolvir); un i altra provinents, segurament, d'un MORSU.

Les parts de l'arada que van des del dental a l'extrem de l'espigó o forcat tenen diversos noms:

CORBA, f. : 1. La cameta de l'arada (Manresa). 2. El camatimó de l'arada (Castellbó). Deu el seu nom a la forma corbada que té.

CAMA, f. : La part de l'arada on s'ajunten les parts desmuntables (Borges).

CAMETA, f. : 1. Peça de fusta que sosté el dental, els orellons i la rella (Catalunya). 2. Peça de ferro del davant de l'arada on s'ajunta la pollegana (Benissanet).

CAMATIMÓ, m. : Barra de fusta a la qual hom enganxa el bestiar a l'arada. Té l'extrem inferior unit a la cameta (Manresa, Montblanc, Borges, Belltall).

CAMELLA, f. : 1. L'arbre de l'arada al qual es junyeixen els dos animals (Sant Feliu de Guíxols). 2. Els braços de l'arada que formen el forcat (Salt, Girona, Palamós, Sant Feliu de Guíxols).

CAMETÓ, m. : La peça de fusta on s'ajunten les camelles en l'arada (Salt, Girona, Sant Feliu de Guíxols). És interessant aquest grup de mots derivats de *camà*, creats per tal de distingir les diverses parts de l'arada.

ASTA, f. : L'arbre de l'arada, a banda i banda del qual van junyits els bous (Elna).

ARBRE, m. *ábrę* : L'espigó de l'arada.

Endevinalla:

«Pelut d'ací, pelut d'allà,
l'arbre sec al mig s'està.»

La resposta és : Els bous i el pal de l'arada.

(Plana de Vic, Banyoles.)

BARRA, f. : L'espigó de l'arada (Banyoles).

CANYA, f. : La part de l'arada que va des de la cameta a la qual s'articula fins al nas de l'espigó, si aquest no constitueix amb ella una sola peça (Migjorn Gran).

ESPIGÓ, m. : La part de l'arada que va subjecta a la cameta (Catalunya oriental, Balears). És interessant de constatar que *espiga* timó de la carreta, i *espigó* timó de l'arada, són desconeguts entre els representants de SPICA en les llengües romàniques.

TIMÓ, m. : Part on s'enganxa l'animal al forcat (Altea).

NAS D'ESPIGÓ, m. : Peça davantera de l'arada que porta una clàvia per a ajuntar-la a la traiga (Migjorn Gran).

REBOSTA, f. : Part de l'arada a la qual van manegats els braços i la cameta (Súria). Rebosta és una variant de *rabasta*, tafarra dels bastos que es posen als muls per dur càrrega.

TRASEGA, f. : Peça de l'arada de forcat en la qual van muntats els braços i el camatimó o corba (Castellbó). Suposa un TRANSICA.

CUVETES, f. pl. *kubêtes* : Peces de l'arada que serveixen per a adaptar els braços a la cameta (Llucmajor).

ANELLA, f. *ernêlę* (Balears), *arnêla* (Benassal) : Cercolet de ferro que subjecta l'espiga de l'arada a la cameta (Balears, Altea, Benassal, Sora). Aquest mot és un augmentatiu d'*anell* amb desinència femenina. (Comp. Wartburg, BDC, IX, 52.)

COVA DE LA CAMETA, f. : La part posterior de la cameta (Balears).

La *cameta* es munta amb el *dental* mitjançant una sèrie de peces el nom de les quals és prou interessant.

ESTENALLERS, m. : 1. Peces de ferro que van del dental a la cameta de l'arada i serveixen per a regular la rella fent-la anar més alta o més plana (Igualada, Montblanc). 2. Verga de ferro doblegada que aguanta els orellons i la rella en l'arada plana (Palamós, Salt).

TENALLER, m. : Peça de l'arada de fusta que uneix el dental a la cameta (Manresa).

ESTENILLES, f. pl. : Peça de ferro que subjecta el dental al camatimó de l'arada (Bolvir, Ripoll). Aquesta peça és coneguda també per *estenella* *estenèie* (Sora). Aquests tres mots creats per tal d'evitar la confusió amb *estenalles* ens proven, com en el cas d'*orellons*, els innombrables recursos de què disposa la llengua per a defugir una coincidència. Cal tenir en compte que la forma vulgar d'*estenalles* per *tenalles*, estesa per tot Catalunya, és resultat d'un altre recurs per a no caure en la confusió de *tenalla*, gerra gran amb la *tenalla*, eina per a extreure claus.

Encara ho comproven els següents noms:

TINELLA, f. : 1. Caragol llarg que ajunta les peces desmuntables de la pollegana (Tortosa). 2. Peça de ferro llarga que priva d'obrir-se més del que cal l'angle format pel dental i la cameta de l'arada (Benassal).

TENELLA, f.: Peça de fusta que uneix el dental i la cameta (Altea).

TENELLÓ, m.: Ferro que subjecta els dos timons de l'arada amb la cameta travessant-los (Altea).

Demés hi ha tres peces que formen part dels estenallers : el *piu* (Igualada), la *cabellera*, segurament un derivat de capell (Igualada), i la *xaveta* per a collar-los (Igualada).

DENTAL, m. : El dental és definit de diversa manera segons les contrades de Catalunya : 1. Peça de fusta que aguanta la rella de l'arada (Catalunya, Balears). 2. Peça de fusta que subjecta la rella a l'arada (Belltall). 3. Cos de l'arada on s'ajusten l'esteva i la cameta i on va agafada la rella (Bolvir). Hi ha dues classes de *dentals* : *dental dret* dental que té els braços en forma d'angle molt obtús (Migjorn Gran), i *dental culer*, dental que té l'angle poc obtús (Migjorn Gran). És interessant de constatar l'origen *tallant* DENTALE d'aquesta part de l'arada.

Ristol, m. : El dental de l'arada. Aquest mot suposa un ARISTULU paral·lel d'ARISTULA constatada per Thomas (*Essais*, 342-343).

CAVALLET, m. : 1. Peça que forma angle en la qual es fa reposar la rella quan es vol traspasar la pollegana d'una banda a altra sense obrir solc pel camí (Tortosa). 2. Anella de ferro que manté les tenelles de l'arada fixes i que dóna la inclinació convenient a la rella (Oliana).

CLAPERA, f. : Forat de l'arada on va col·locada la rella. Meyer-Lübke REW, suposa un *klappōn* d'origen incert pels derivats de l'arrel *clap*. Cap mot, però, dels adduïts té connexió amb *clapera*, com no sigui el francès *clapier*, *clapoir* cau de conills.

ENRALLADOR, m., *ṛeṇḍō* : Extrem del dental on es fica la rella (Llucmajor).

CULERA, m. : Part extrema i plana de l'arada que s'adapta a terra (Elna).

COIXINET, m. : Peça de l'arada (Elna).

RODELLA, f. : El caragol de collar el dental (Castellbó).

TELERA, f., *telêre* (Balears), *telêra* (Isil) : Peça plana, de fusta, que va del dental a la cameta de l'arada i que juntament amb el *reteler* o *trempador* serveix de graduador de la rella. La telera va fermada a l'encaix del dental.

RETELER, m. : Espècie de clàvia de fusta que s'emmetxa en el mateix forat de la telera en la part posterior (Balears). *Telera* i *reteler* són derivats de TELUM. Comp. espanyol *telera*, portuguès *teleira*.

TALÓ, m. : Extrem posterior de l'arada que rossega per terra (Palamós).

TASCÓ, m. : Peça de fusta, a manera de clàvia, que subjecta la rella a l'arada per dessota de l'esteva (Catalunya oriental, Bolvir).

PALA, f. : 1. Peça postissa d'acer que es posa junt amb el tallant davant la rella (Sant Feliu de Guíxols). 2. Post de l'arada grossa (Sant Feliu de Guíxols).

POST, m. : 1. Peça de ferro, corbada, que serveix per a tombar la terra en l'arada mossa (Palamós). 2. Orellot metàl·lic de l'arada (Sant Feliu de Guíxols).

GIRATÒRIA, f. : Peça de ferro de l'arada, movable d'una banda a l'altra de la rella, perquè en canviar el solc de direcció la terra caigui sempre cap al mateix cantó (Catalunya).

LLANÇA, f. : Peça postissa que va col·locada a sota i a la part dreta davantera de l'arada, al davant dels orellons (Bolvir).

TOLA, f. : Part de l'arada (Sora). Probablement suposa una TABULA.

La rella que s'apunta massa o que s'enfonsa massa és *puntera* o *bequeja* (Balears).

La unió de les diverses parts de l'arada es fa per mitjà del *clau* i dels seus derivats :

CLAU, m. : Clàvia que uneix la pollegana a la cameta de l'arada. Serveix per a fer pujar i baixar la rella segons que es vulgui el goret més o menys pregon (Benissanet).

CLÀVIA, f. : 1. Passador de ferro que subjecta l'arbre de l'arada dins l'argolla del jou (Palamós, Santa Coloma de Queralt, Montblanc, Migjorn Gran). 2. Peça de ferro que subjecta el cametó a les camelles de l'arada (Salt, Sant Feliu de Guíxols). 3. Passador de ferro que permet variar l'angle de la cameta amb el camatimó de l'arada (Manresa). «No hi ha pitjor clàvia que sa d'es mateix lleyam» (Migjorn Gran).

CLAVILLA, f. : La clàvia (Oliana, Borges, Castellbó, Belltall, Carlet, Altea).

És digna d'esment la significació de *clàvia* clau gros estesa per les Balears, on la *-a* darrera i desapareix, igual que al Rosselló i Vall de Ribes. L'ètim de *clàvia* no s'ha de cercar en una *clavilla* diminutiu, sinó al revés : *clavilla* és una regressió de *clàvia* per influència de la *i* <CL-, que ha retornat a *l* : *fula*, *paia*. *Clàvia* és una formació augmentativa de *clau* que, no podent venir a *clava* (tercera persona del present de *clavar*), ha hagut de pendre necessàriament la *i*.

CLAUS D'ORELLA, m. : Són els claus que subjecten els orellons a l'arada (Llucmajor).

CLAVILLERS, m. pl. : Els forats de l'arada on entra la clàvia (Balears), els quals suposen un *clavell* clau.

BERNAT, m. : Peça de l'arada que fa anella en un cap i va unida a la cameta i té un ganxo a l'altre cap amb el qual subjecta la pala en tombar l'arada (Borges, Montblanc, Sora).

CORREIGS, m. pl. *kōrēis* : Les corretges que subjecten la peça dins la qual passa el camatimó de l'arada. Són els eixanguers (Castellbó).

VENCILLÓ, m. : Corda que va des del coixí a la clàvia de l'arada, a la qual s'enganxa el tirant. És un derivat de *vencill*, lligall, que suposa un VINCILIU, VINCILIA.

ESTEVA, f. *estêbe* (Catalunya oriental), *estêpe* (Sant Feliu de Guíxols) : Peça de l'arada que va fixada per un cap a la cameta i per l'altre és sostinguda pel llaurador, amb la mà, per tal de dirigir l'arada. És interessant de constatar la forma *estepa* amb *e* tancada, originada per la necessitat de distingir-la del nom personal *Esteve*.

MANTÍ, m., *mentí* : 1. L'esteva de l'arada (Balears, Bolvir). 2. La creuera de la fanga (Girona). Sembla que s'ha de suposar un *manteny* (comp. provençal *mantenh*) procedent de MANUTENEO.

TIMÓ, m. : L'esteva de l'arada (Manresa), derivat de TIMONE.

MANETA, f. : La corba de l'esteva de l'arada damunt la qual el llaurador posa la mà (Manresa, Balears).

FORÇA, f. : La peça anterior de l'arada que té la forma de força i en la qual s'enganxa l'animal (Bellpuig).

Aquesta part de l'arada d'un sol animal, és coneguda també per *forcall* (Migjorn Gran).

BRAÇOS, m. pl. : Són les dues vares de la *força* al mig de les quals s'enganxa l'animal que llaura (Súria, Carlet).

CAIXA, f. : Espai comprès entre les dues barres corbades de la força ocupat per l'animal (Tortosa).

BRÈNDOLA, f. : Barra llarga i prima que s'ajusta als braços de l'arada d'un sol animal (Migjorn Gran).

AGULLADA, f., *eguiáde* (Vic, Palamós), *egweiáde* *egwiáde*, *egíáde* (Girona) : Perxa o bastó del llaurador a un extrem de la qual hi ha una paleta de ferro per desembussar l'arada i a l'altre una punxa per agullonar els bous.

RASTELL, m. : Peça de ferro del capdavall del bastó de llaurar (Llucmajor, Vic, Balears). És un derivat de RASTRUM.

ACERÓ, m. : La rella del rastell (Balears).

DOELLA, f. : Obertura del rastell per a unir-lo al mànec (Balears). És un derivat de DOGA.

GROP DE L'ARADA, m. : Nus especial mitjançant el qual el llaurador lliga les tirandes a l'esteva de l'arada (Palamós).

LLONGUES, f. : Les regnes per a dirigir l'animal que llaura (Balears).

PERLLONGA, f. : Les llongues (Balears).

TIRANT, m. : 1. La llança o llances on s'enganxa l'animal en el forcat o es junyeix el parell a l'arada (Manresa). 2. L'espigó de l'arada de parell (Palamós). 3. La corda que va de la cameta al

coixí del coll de l'animal, passant-li per sota el ventre, al costat de l'animal oposat al del camatimó, per tal que la bèstia tiri millor pels dos costats del coll (Montblanc).

TIRANDES, f. pl. : 1. Cordes que es lliguen al cap dels bous que tiren l'arada o la carreta (Bolvir, Llussanès). 2. Les regnes de l'arada quan es llaura amb bous (Palamós). 3. Cadenes que es lliguen a l'extrem del forcat quan ha de tirar un animal sol (Banyoles).

CARRABISTELLS, m. pl. : Dues peces de fusta, amb claus sortint per les puntes, que es posen al front dels bous per dominar-los (Banyoles, Girona).

Per via d'apèndix donem aquí els noms de les parts de l'arada de l'Alguer (Sardenya), la majoria d'ells de procedència sarda : *timona* la cameta, *orelles* els orellons, *clàvia* la clàvia per a ajuntar l'arada al jou, *aspara* el ferro que subjecta la cameta al dental (etim. SPATHA), *albara* la rella, *antari* el dental, *conju* tascó que colla l'*aspara* a la cameta, *cujana* el tascó que estreny la rella al dental, *astatariri* l'esteva de l'arada, *trasiri* part anterior del mantí i *manari* part posterior del mantí.

EL LLAURAR I LA LLAURADA

RATLLAR, v. : Llaurar la terra amb l'arada plana. Es ratllen els rostolls per sembrar-hi esplets d'estiu (Girona).

APRIMAR, v. : Llaurar per primera vegada després de la collita (Bolvir).

ESPELLENCAR, v. *espɛlɛnka*, *espɛɛnka* : Llaurar el camp de tal manera que, a cada rasa feta, se li dona després una fangada per tal de fer pujar i remoure la terra nova a la fondària de la qual la rella no arriba (Salt, Palamós).

PORCAR, v. : Distribuir el camp en seccions, de quinze pams cada una, per sembrar degudament (Bolvir).

TRAVESSAR, v. : 1. Donar la primera llaurada al camp que es vol sembrar (Montblanc). 2. Llaurar de través un camp llaurat (Vic). 3. Donar la segona llaurada (Súria, Brull).

ANTIVERNAR, v. : Llaurar la terra abans de l'hivern (Bolvir).

PRIMAR, v. : Llaurar el camp per primera vegada després que s'ha tret la vianda (Vic, Puigcerdà).

GORETAR, v. : 1. Fer la llaurada preparatòria de la sembra (Prats de Llusanès, Súria, Migjorn Gran). 2. Llaurar per primera vegada amb l'arada grossa (Sora). 3. Llaurar la terra rostollada (Vic).

MOSSAR, v. : Llaurar amb l'arada moassa (Salt, Palamós) deixant la terra preparada per a la sembra. És la darrera llaurada (Sant Feliu de Guíxols).

GIRAR, v. : Donar la primera rella a la terra que s'ha de sembrar (Migjorn Grau). 2. Dirigir el parell que llaura en direcció inversa (Castellbó). 3. Donar la segona llaurada a la terra (Tortosa, Benisanet, Altea). 4. Quarta llaurada, donada de través, per a estufar millor la terra (Llucmajor).

APRIMAR, v. : Llaurar per primera vegada després de la collita (Bolvir).

ESCULTIVAR, v. : Donar la primera llaurada a la terra (Manresa).

MANTORNAR, v., *muntorná* (Vic), *mantorná*, *montorná* (Catalunya occidental), *mantornar* (Benassal) : Llaurar un camp per segona vegada sense haver-hi plantat res.

ENTORNAR, v. : Donar la segona llaurada a la terra (Santa Coloma de Queralt).

TRENCAR, v. : 1. Donar la segona llaurada a la terra per tal de matar l'herba sortida després de la primera llaurada (Palamós). 2. Donar la primera llaurada de l'any al camp (Castellbó, Organyà, Llessui, Isil).

TORNAR, v. : Llaurar per segona vegada un camp (Bolvir).

BESLLAURAR, v. : 1. Llaurar per segona vegada un camp o una vinya en la mateixa direcció de la primera (Sora). 2. Llaurar de través (Vinaroç).

BESTORNAR, v. : Llaurar per segona vegada els conreus (Manresa).

BINAR, v. : Donar la segona llaurada a la terra (Banyoles) durant l'estiu o la primavera (Migjorn Gran).

ATERCIAR, v. : Donar la tercera llaurada al camp (Fonz).

TERÇAR, v. : Llaurar la terra per tercera vegada en un mateix any agrícola (Banyoles, Borges, Migjorn Gran, Marratxí).

TERCEJAR, v. : Llaurar la terra per tercera vegada (Vic, Súria, Santa Coloma de Queralt, Catalunya occidental).

PASSAR, v. : Llaurar per tercera vegada (Benassal).

QUARTAR, v. : Llaurar per quarta vegada un camp en un mateix any. Es *quarten* les terres camps (Borges).

QUARTEJAR, v. : Llaurar per quarta vegada (Bellpuig).

AQUARTERAR, v. : Donar la quarta llaurada (Fonz).

CAPEJAR, v. : Llaurar completament els extrems del camp que no s'havien pogut llaurar (Palamós).

ROSTOLLAR, v. : 1. Llaurar el camp segat (Catalunya oriental).

2. Ressemmbrar un camp (Vic, Borges).

CAVALCAR, v. : Llaurar el camp de través (Benassal).

MARXAR, v. : Desviar-se l'arada del solc fent una torta (Súria).

SEIÓ, SEIONS, m. : Compartiment del camp que es llaura per sembrar-hi. Els seions es marquen amb grapats de palla arrencats o amb clots cavats de renglera. *Seió* suposa un SEGETONE derivat de SEGES sembrada.

MESA, f. *mêze* : El lloc que en un sementer ocupa cada parella de bestiar quan són diverses les que llauren (Llucmajor). *Mesa* és un supervivent del MENSA en el domini català que ha estat substituït per TABULA. Comp. *taula d'horta*, etc.

LLAURADA, f. *lauráre* : 1. Terra de llaurada o que es llaura (Catalunya oriental). 2. El temps durant el qual es llaura (Catalunya oriental). 3. Lloc on es llaura (Llofriu). «Com que els homes no hi són, els haurem de portar el dinar a la llaurada.»

LLAURADA D'HIVERN : Llaurada pregona feta pel desembre i pel març (Espluga).

LLAURADA DE MITJA POST, f. : Llaurada feta amb l'arada moassa, proveïda d'una post petita perquè no trabuqui la terra (Llagostera).

LLAURADOR, m., *lauradó* (Catalunya oriental, Balears), *lauradó* (Catalunya occidental), *laurador* (València) : 1. L'home que treballa la terra amb l'arada (Catalunya, Balears). 2. Pagès en general (Girona, Catalunya occidental, València). 3. Atuell de llauna, en forma de teula, per a remenar arròs (Llofriu).

«La vida del llaurador
és una vida apenada:
tot lo dia va dient
puja negra, baixa blanca.»

(Espluga, Bellpuig, Alcanar.)

LLAURAÓ, f. : Cada llaurada que es dona a un tros (Bellpuig).

LLAURAR, v., *laurá* (Catalunya oriental), *laurá* (Catalunya occidental), *laurár* (València) : 1. Treballar el camp amb l'arada per tal

de regirar la terra. 2. Comportar-se una persona. 3. Arrossegar-se els caragols deixant un rastre per allà on passen (Vic, Girona). 4. Escampar el blat per les sales per tal d'evitar que s'escalfi (Llofriu). 5. Treballar en general. 6. Anar de passeig joves i noies (Llofriu).

JUNTA, f. : 1. Jornal de llaurada (Vic, Girona). 2. Extensió de terra que es llaura en un temps determinat (Girona). 3. Terra que es llaura en mig dia (Sant Bartomeu del Grau, Sora). 4. Tros de terra que queda sense llaurar al mateix pla de la llaurada (Montblanc).

SOLC, m. : 1. La línia excavada que deixa la rella quan es llaura (Catalunya, Balears, València). 2. Clot obert amb l'aixada (Banyoles). 3. Partió entre dos camps (Sora). «Com aradres fent solcs de gran profunditat en la terra sagnosa» (Roiç de Corella, II, 20, 183).

SOLCAR, v. : 1. Obrir un solc entre tira i tira de plantes (ceps, patates, blat de moro) per poder cavar-les més fàcilment (Catalunya). 2. Fer solcs amb l'aixada al taulat llaurat (Benissanet).

REGA, f. : 1. Solc obert a la terra amb l'arada (Girona, Palamós, Bolvir). 2. Partió entre dos camps (Sora). *Rega* deriva del longobard *RIGA*. (Comp. REW, 7311).

ENREGADA, f. : La cresta més alta de dues o tres rases que queda al camp assenyalat on s'ha començat a llaurar (Palamós). 2. Munt de terra que l'arada remou i deixa de llarg a llarg (La Bisbal).

RASA, f. : 1. El solc obert per la rella en llaurar (Palamós, Salt, Girona). 2. Rec que s'obre amb l'arada al mig dels sembrats per tal de donar eixida a l'aigua (Vic).

CRESTA, f. : Perfil de la terra que la rella talla o deixa (Isil, Oliana, Guimerà).

CRESTALL, m. : 1. La terra que l'arada amuntega de cap a cap del solc o entre dos solcs (Montblanc, Borges). 2. Part del camp que encara no s'ha llaurat (Ripoll). 3. Part alta del solc (Benissanet). 4. Les vores del solc (Llucmajor).

CRESTERA, f. : Cresta que fa la terra llaurada de cap a cap del solc (Palamós).

ACRESELLAR, v. : Llaurar lleugerament la terra seca per matar el gram (Girona).

En el precedent coble de mots, com en *orella*, *orelles* i *orellons*, la llengua desplega bells recursos per tal d'evitar l'homonímia amb la *cresta* de gallina.

CARENA, f. : La terra que queda entre solc i solc quan es llaura (Catalunya, Balears, València).

PEU, m. : La part més profunda del solc o un dels seus extrems (Oliana).

GORET, m., *guriit* (Santa Coloma de Queralt) : 1. Profunditat del solc en llaurar (Santa Coloma de Queralt). 2. El solc de la llaurada (Puigcerdà, Benissanet). 3. El camp conreat abans de sembrar (La Bisbal). 4. Terra remoguda (Espluga). 5. Terra preparada per sembrar-hi. 6. Sementer que es llaura al principi de l'hivern. «Qui té goret té pa fet; qui té binat té pa estojat» (Migjorn Gran). «Goret d'una llauró, goret de dues llaurons» (*Inv.* Cornellà, a. 1619). Etimologia llat. VARVACTU.

ALTARA, f. : L'andana (Altea).

ANDANA, f., *aldana* (Espluga), *antara* (Bolvir), *antena* (Puigcerdà): Extrem del camp que no es pot llaurar de dret perquè els bous hi han de girar (Catalunya). 2. Trossada de terra llaurada en comparació amb la feina feta. «Has llaurada una bona *andana*» (Migjorn Gran). 3. Malifeta (Migjorn Gran). 4. Desgràcia. «Quina andana que ha fet sa criada : quatre plats li han caigut de les mans» (Migjorn Gran).

S'atribueixen a *andana*, *aldana* i *antera* un AMBITU del qual deriven les seves formes segons les localitats. (Comp. REW, 409.) L'andana és coneguda també per *forro*, extrem del camp sense llaurar (Ripoll). Com que *forro* és el bestiar que no cria aquell any i les *andanes* sovint es deixen sense conrear, seria possible que l'origen d'aquest mot s'hagués de cercar en un ANTEANNU : *antany*, *antan* terra d'antany que produïa fruit l'any passat.

ANTERA, f., *entèrre*, *entàrrre* (Catalunya oriental), *entèrre* (Catalunya occidental). L'extrem del camp on els bous giren, el qual després es llaura perpendicularment.

ANTERAR, v. : Llaurar els caps del camp en sentit transversal al solc (Manresa).

TORNALL, m. : 1. Extrem del camp que queda sense llaurar (Santa Coloma de Queralt). 2. Tirada de solc (Manresa). 3. Divisió d'un tros de terra (Espluga). 4. Tros de camp llaurat de través (Montblanc). 5. La llargada del solc (Guimerà). 6. La direcció que el llaurador dóna a la llaurada (Migjorn Gran).

TORNALLERA, f. : Extrem del camp que queda sense llaurar perquè el bestiar no hi pot girar amb l'arada (Castellbó).

GIRALL, m. : 1. Corba feta a la terra en canviar l'arada de direcció (Salt, Palamós, Sant Feliu de Guíxols). 2. Parcel·la del camp on l'arada no ha passat (Sant Feliu de Guíxols).

PONCELL, m. : Extrem del camp que queda sense llaurar (Ripoll).

LLOM, m. : Eixida del solc per desviament de l'arada (Guimerà).

LLOBADA, f., *lubáde* (Catalunya oriental), *lumáde* (Sora, Manresa, Puigcerdà), *leumáde* (Súria) : Terra entre dos solcs que, per la corba, més o menys pronunciada, ha quedat sense regirar en passar l'arada (Catalunya oriental, Benassal, Altea). LUMBU *lòm*: llom de terra, per raó de l'homonímia amb *lòm* part del cos, ha donat origen a *llomada*, que a la Catalunya oriental, per caiguda de la *m* i conservació de la *b*, ha vingut a *llobada*. Aquesta *llobada*, que aparentment hauria de derivar de *llop*, ha donat peu a la creació d'un *llop*, clap de terra que ha quedat sense remoure en llaurar (Falset). Aquí tenim un *llop* originari de LUMBU. No sabem per quines raons el mot *albat* ha passat a significar la llobada a Sora.

TORTA, f. : L'eixida del solc en llaurar (Bolvir). La llaurada de través i els solcs travessers prenen noms especials:

BIGUES (fer) : Llaurar clar i deixar ample el rastell de terra que va de solc a solc (Sora).

EMBIGAT, m. : Llaurada excessivament clara de solcs (Vic).

ESCURADA, f. : Rasa més profunda que queda a la part del camp on s'acaba la llaurada (Empordà).

CANAL, f. : Rec que fan els solcs després de passar-hi l'arada (Castellbó).

Mereix encara un singular esment el mot *conllonga* (fer), deixar-se els pagesos mútuament l'animal quan en tenen sols un cada un per tal de poder llaurar tots amb parell; i *conllonguer* (m), l'amo d'un animal respecte d'un altre pagès amb el qual es pot fer conllonga (Montblanc). L'ètim d'aquest mot s'ha de buscar en un CONJUNGULA corretja del jou, fer junta, fer parella. Comp. francès *conjoncle*. La *ll* de *conllonga* és ben explicable pel canvi de *j* a *ll* i de *ll* a *j* freqüent en català : *Llofri* de Jofriu, *Lloaxim* de Joaquim; al revés, *julivert* LOLIUM VIRIDE, *jova* lloba *dijous jarder* dijous llarder.

Un fet ens cal posar de relleu en acabar aquest article, i és l'abundància de noms procedents d'armes per anomenar parts del jou i de l'arada : *tellols* camelles, *espadelles* fustes que van al costat del coixí

per a junyir el bestiar a l'arada, *rellampec* rella, *coltell* rella, *aceró* punta de la rella, *mossa* arada, *mossal* orellons, *asta* arbre de l'arada, *dental* dental, *telera* i *reteler* tascons de collar la cameta amb el dental, *llança* peça col·locada davant els orellons, *agullada* agullada, *aspara* ferro que subjecta la cameta al dental. Aquests mots ens reporten a un temps en què es féu la transformació de l'home guerrier en pagès pacífic, aquell temps vaticinat per Isaïes (2, 2-5) parlant de la vinguda del Salvador de l'humanal llinatge: «et conflagabunt gladios suos in vomeres et lanceas suas in falces».

A. GRIERA